

УДК: 519.21

О.О. Кубайчук, А.С. Петрова, В.О. Ткач

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

В статті побудована регресійна модель залежності тіньового коефіцієнта від доходів населення та об'ємів роздрібної торгівлі.

The regression model of the dependence of the shady coefficient from population's profits and volumes of the retail trade is constructed in this article.

Ключові слова: тіньовий коефіцієнт, регресійна модель.

У загальносвітовому масштабі частка тіньової економіки становить 5-10% від ВВП. Оцінки масштабів тіньової економіки в Україні коливаються у межах 30 – 60% ВВП, залежно від методу оцінки (наприклад, на основі попиту на гроші чи споживання електроенергії). Показник у 30% вважається критичним.

Комплексний погляд на проблему тінізації економіки в Україні виділяє низку об'єктивних факторів, що пояснюють такі значні обсяги тіньової економіки:

- високі податки і нерівномірність податкового навантаження;
- недостатня прозорість податкового законодавства і постійне внесення змін до нього;
- повільні й непрозорі приватизаційні процеси;
- втручання владних структур усіх рівнів у діяльність суб'єктів господарювання;
- корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Але глибинна причина полягає в невинувато великому впливі на законодавчу та економічну політику ідеології ринкового фундаменталізму з його гаслом «дозволено все, що не заборонено». З приводу цієї ідеології Дж. Сорос у книзі «Криза світового капіталізму» (1999) визначав, що ринковий фундаменталізм небезпечніший, ніж тоталітарна ідеологія, адже «ринкові сили, якщо їм надати повну владу, навіть у чисто економічних і фінансових питаннях спричинюють хаос». Тінізація економіки і є проявом цього хаосу. За різними оцінками, в неофіційній – тіньовій – сфері сьогодні перебуває приблизно половина господарського обороту, що має значний вплив на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Без урахування цього факту неможливе проведення наукового економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, ухвалення ефективних управлінських рішень на всіх рівнях. Ігнорування такого багатогранного й суперечливого явища, як тіньова економіка, призводить до значних помилок при визначенні макро-економічних показників, неадекватної оцінки найважливіших процесів і тенденцій, тактичних і стратегічних прорахунків під час прийняття відповідних рішень.

Значні обсяги тіньової економіки зменшують надійність офіційної статистики (рівень безробіття, доходи, видатки), тому програми та окремі заходи з боку влади, побудовані на таких хибних даних, можуть не мати високої ефективності або втратити її взагалі.

Отже, влада повинна боротися з «тінню», а для цього потрібно хоча б точно оцінювати рівень цього негативного явища. Ця функція належить Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, і на офіційному сайті цього відомства доступна інформація про загальний стан економічної безпеки та рівень тіньової економіки включно. Але ці розрахунки викликають певні сумніви. За обрахованими Міністерством економічного розвитку і торгівлі України показниками рівня тіньової економіки (відсотків від ВВП), спостерігаємо зростання державного оптимізму у 2008 р., коли показник тінізації економіки коливався у 30%-й межі, а з 2003-2007 рр. в один і той же рік не збігається сам із собою.

Підрахунок обсягів тіньової економіки є непростим завданням, оскільки тіньові ділячі не зацікавлені у декларуванні власних доходів, а держава, уражена корупцією, не має бажання витягати їх із тіні. При цьому існують ефективні методи оцінки, які спираються на дані про витрати робочої сили, обсяги готівки, електроенергії, вантажоперевезень, тощо.

Останні дослідження свідчать, що країни зі складним регуляторним полем мають значну за обсягами тіньову економіку. Експерти стверджують, що підвищення на один пункт індексу, який оцінює жорсткість регуляторної політики у тій чи іншій країні, призводить до 10%-го збільшення обсягу тіньової економіки.

А якщо застосувати цю гіпотезу до України? Індекс свободи українського бізнесу 2002 року за даними Heritage становив 55, а у 2007 році – 44 (погіршення на 11 пунктів індексу) [1].

ВВП України у 2002 році дорівнював 229 мільярдів доларів. Якщо припустити, що обсяг тіньової економіки у цей рік становив 45% від ВВП, використовуючи дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, які на цю дату приблизно збігаються з міжнародною оцінкою, ми отримуємо 103 млрд. дол. США.

Негативний вплив від погіршення регуляторного середовища з 2002 по 2007 роки, як було зазначено, становить 11 пунктів і дає зростання на 110% для обсягу тіньового сектору. Використовуючи ці дані, визначаємо, що 2007 року обсяг тіньової економіки становив приблизно 216 мільярдів доларів і, відповідно, 60,2% ВВП України (2007 року ВВП України становив 359 мільярдів доларів).

Дослідження професора Фрідріха Шнайдера (університет Лінц, Австрія), яке було проведене 2007 року з використанням методів DYMIMIC та Оцінки грошового обігу, свідчать, що Україна 2004 року мала тіньову економіку в обсязі 54,9%, а у 2005 – 55,3% ВВП. Тому оцінка у 60% ВВП для 2007 року не виглядає фантастичною.

Ще один аргумент для підтвердження зростання «тіні» – серйозний фактор впливу на тіньовий сектор рівня готівки поза банками України.

Зіставлення динаміки рівня тіннізації та частки грошей поза банками у грошовій масі свідчить про дуже високий ступінь зв'язку.

Водночас унаочнюється чітко виражений обернений зв'язок між тіннізацією та рівнем монетизації економіки. Це пояснюється меншою еластичністю готівкової грошової маси до регуляторних заходів Національного банку.

Обрахування сумнівних показників виглядає як намагання приховати поганий діагноз. Оскільки вплив тіньового сектору такий вагомий, логічно шукати захист від можливих ризиків.

В Україні є чимало державних інститутів, які своєю роботою долають навалу сірої економіки – МВС, ДПА, НБУ, Держфінмоніторинг, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, тощо. Також до названих відомств слід додати чималу кількість наукових інститутів, що розробляють різні методології та досліджують проблематику.

З одного боку, дані Держфінмоніторингу [2] свідчать про мільйони транзакцій, що були відстежені, заспокоюючи цим. З іншого – оцінка роботи того ж Держфінмоніторингу, на погляд Рахункової палати України, навпаки, створює ґрунт для песимізму, зазначаючи, що «Держфінмоніторинг не забезпечив реалізацію визначених чинним законодавством координуючих і контрольних функцій. Це негативно позначається на ефективності функціонування вітчизняної системи фінансового моніторингу, на створення й функціонування якої протягом останніх шести років витрачено понад 190 мільйонів гривень бюджетних коштів. Вона й досі не відповідає міжнародним стандартам та не забезпечує високої результативності запобіганню фактам відмивання доходів, які було одержано злочинним шляхом».

Фахівці Рахункової палати України порівняли показники вартості майна, на яке накладено арешт у ході розгляду кримінальних справ, та суми штрафів за останні три роки (у загальному розмірі це 30,5 млн. грн.) з обсягом коштів, які цим відомством були охарактеризовані як фінансові операції з ознаками легалізації тіньових доходів. У результаті було отримано показник у розмірі 0,03%. При цьому з державного бюджету на утримання згаданого відомства за вказаний період було виділено 117 мільйонів гривень [4, 5].

Regression Summary for Dependent Variable: Тіньовий коефіцієнт (Дані_тінь)						
R= ,96763718 R ² = ,93632171 Adjusted R ² = ,90448256						
F(2,4)=29,408 p<,00405 Std.Error of estimate: 5,1568						
N=7	Beta	Std.Err. of Beta	B	Std.Err. of B	t(4)	p-level
Intercept			-92,2918	4,993390	-18,4828	0,000050
Доходи населення	1,154419	0,160319	0,0001	0,000014	7,2008	0,001971
Роздрібна торгівля	-0,379225	0,160319	-0,0000	0,000002	-2,3654	0,077204

Рис. 1. Регресійна модель залежності тіньового коефіцієнта від доходів населення та об'єму роздрібної торгівлі (розроблено авторами)

Регресійна модель залежності тіньового коефіцієнта від доходів населення та об'єму роздрібної торгівлі побудована на основі даних з відкритих джерел [3] за допомогою пакету STATISTICA, v.7. (рис. 1). Аналіз адекватності моделі проведено за допомогою того ж статистичного пакету (рис. 2-3).

Отже, на тіньовий коефіцієнт суттєво впливають доходи населення, які досить точно оцінюються. Можливо, справжні об'єми роздрібної торгівлі дещо відрізняються від даних.

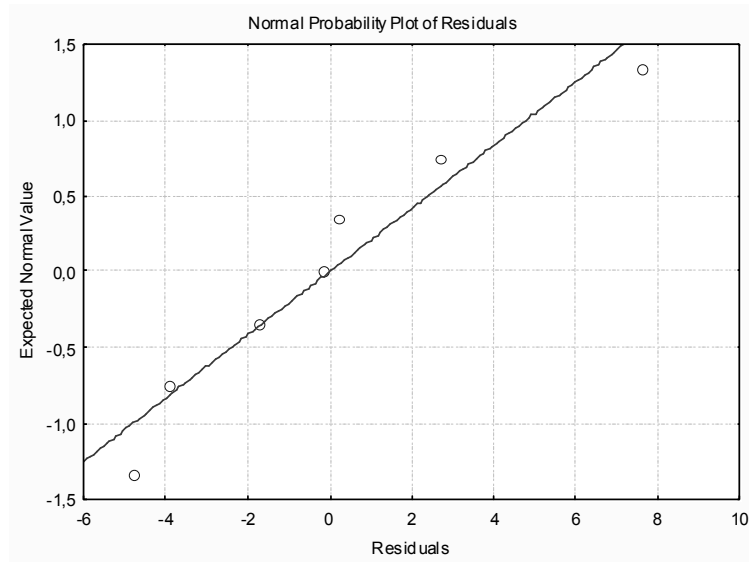

Рис. 2. Нормальність залишків побудованої моделі (розроблено авторами)

В умовах зростання економічної кризи інструменти боротьби з тіньовою економікою необхідно корегувати з урахуванням впливів на соціальну сферу. На сьогодні незаконне відшкодування ПДВ, виготовлення підробленої продукції широкого вжитку, незаконні операції з нерухомістю та в сфері приватизації, контрабанда та контроль за витрачанням бюджетних коштів, зменшення податкового навантаження, спрощення на ділі регуляторного середовища є важливими об'єктами для системних дій влади.

Case	Raw Residuals				Raw Residual (Дані_тінь)			
	-3s	.	0	+3s	Observed Value	Predicted Value	Residual	Standard Pred. v.
1	.	.	*	.	-79,0400	-79,2569	0,21691	-1,36375
2	.	.	*	.	-75,3300	-71,4306	-3,89944	-0,87901
3	.	.	.	*	-58,4000	-66,0216	7,62157	-0,54399
4	.	.	*	.	-57,5000	-55,7734	-1,72656	0,09075
5	.	.	*	.	-52,0000	-47,2402	-4,75979	0,61927
6	.	.	*	.	-48,9000	-48,7336	-0,16644	0,52677
7	.	.	.	*	-29,5000	-32,2137	2,71373	1,54996
Minimum	.	.	*	.	-79,0400	-79,2569	-4,75979	-1,36375
Maximum	.	.	.	*	-29,5000	-32,2137	7,62157	1,54996
Mean	.	.	*	.	-57,2386	-57,2386	-0,00000	-0,00000
Median	.	.	*	.	-57,5000	-55,7734	-0,16644	0,09075

Рис. 3. Аналіз залишків (розроблено авторами)

Немає сенсу тримати високі ставки податків, витісняючи підприємців у тіньовий сектор, щоб не мати надходжень до бюджету.

Нейтралізація тіньової економіки залежить також від вдалого визначення і компонування пріоритетів держави у сфері бачення власних національних інтересів та їхнього захисту.

«Бій з тінню» виграти неможливо. Проте вона практично зникає, якщо економіка країни займає належне місце під сонцем.

1. <http://www.heritage.com/>;
2. Сайт Держфінмоніторингу <http://www.sdfm.gov.ua/>;
3. http://data.un.org/Data.aspx?d=SNA&f=group_code:501;
4. Звіт Рахункової Палати за 2007 рік. — <http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1146426;jsessionid=6711BCEBC6226EE736260D61397894CF>;
5. Звіт Рахункової Палати за 2008 рік. — <http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/1497434;jsessionid=6711BCEBC6226EE736260D61397894CF>.